

УДК: 159.922.76-056.313

**ДОСЛІДЖЕННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ВПРОВАДЖЕННЯ ПРОГРАМИ КОРЕКЦІЇ ПОВЕДІНКИ
РОЗУМОВО ВІДСТАЛИХ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У ПОЗАКЛАСНІЙ РОБОТІ**

Серомаха Н.Є.

Луганський національний університет імені Тараса Шевченка

В статті розкриті результати формувального етапу дослідження, представлений аналіз когнітивно-змістовного, мотиваційно-вольового та поведінкового компонентів організації поведінки розумово відсталих молодших школярів в ситуаціях фрустрації.

В статье раскрыты результаты формирующего этапа исследования, представлен анализ когнитивно-содержательного, мотивационно-волевого и поведенческого компонентов организации поведения умственно отсталых младших школьников в ситуациях фрустрации.

The results of the forming stage of research are exposed in the article, an analysis is presented rich in content, motivational, volitional components of behavior mentally of backward junior schoolchildren in the situations of frustration.

Ключові слова: поведінка в ситуаціях фрустрації, розумово відстала дитина, корекційно-розвивальна робота, психологічний потенціал особистості.

Ключевые слова: поведение в ситуациях фрустрации, умственно отсталый ребенок, коррекционно-развивающая работа, психологический потенциал личности.

Key words: behavior in the situations of frustration, mentally backward child, correction.

Результати теоретичного та експериментального вивчення особливостей поведінки розумово відсталих дітей молодшого шкільного віку в ситуаціях фрустрації вказують на агресивність, конфліктність, тривожність, неадекватність поведінкових реакцій учнів у складних ситуаціях в процесі їхньої діяльності (Б. Г. Ананьєв, Л. С. Виготський, А. І. Капустін, Н. Л. Коломінський, С. Ю. Конопляста, О. В. Липа, В. І. Лубовський, М. П. Матвєєва, В. М. Синьов, Л. І. Фомічова, О. П. Хохліна, Ж. І. Шиф та ін.). Це дозволило дійти висновку про необхідність організації спеціальної комплексної роботи з корекції поведінки розумово відсталих дітей в ситуаціях фрустрації.

Експериментальна програма індивідуально-групової корекції поведінки розумово відсталих молодших школярів у позакласній роботі реалізовувалась протягом 2011-2012 навчального року, для перевірки ефективності якої в кінці навчального року був проведений контрольний експеримент. Спеціально організована експериментальна робота спрямовувалась на корекцію негативних емоційно-поведінкових реакцій, розвиток усвідомлених, адекватних ситуації форм поведінки розумово відсталих дітей. Комплексний характер корекційно-розвивальної роботи полягав у всебічній водії на змістовно-когнітивний, мотиваційно-вольовий та власне поведінкові компоненти організації поведінки досліджуваних в ситуаціях фрустрації.

В контрольному експерименті брали участь 78 розумово відсталих (РВ) дітей експериментальної групи (ЕГ) та 72 дитини контрольної групи (КГ), які не брали участь в процесі корекційно-розвивальної роботи. Усього в експерименті взяли участь 150 розумово відсталих дітей віком від 7 до 10 (11) років. Порівняння експериментальних даних контрольної та експериментальної груп дало можливість з'ясувати ефективність впровадження експериментальної комплексної програми корекції поведінки розумово відсталих молодших школярів в ситуаціях фрустрації.

Для оцінки ефективності корекційної роботи був застосований наступний перелік експериментальних методик: 1. Стандартизована бесіда, яка дозволяла виявити розуміння дітьми поняття "складна ситуація", усвідомлення наявності таких ситуацій у власному житті чи житті оточуючих людей, повноту знань про способи вирішення складних ситуацій в діяльності. 2. Проективна методика Розенцвейга для дослідження реакцій дітей на невдачу та способів виходу з ситуацій фрустрації. 3. Експериментальна ситуація №1, за умовами якої дітям пропонувалось успішно виконати завідомо складне завдання з трудового навчання. Поведінкові реакції дітей фіксувалися експертами, що дозволяло виявити сформованість в досліджуваних мотиваційно-вольового компоненту поведінки в ситуаціях фрустрації. 4. Експериментальна ситуація № 2 із застосуванням кубиків Кооса. В процесі складання візерунків з кубиків Кооса розумово відсталі діти зіштовхувалися з певними труднощами. В ситуаціях неуспіху, експериментатор фіксував кількість самостійних спроб при розв'язанні дитиною складних ситуацій, кількість необхідної допомоги з боку дорослого, конструктивність та неконструктивність дій в ситуаціях фрустрації.

Для уточнення отриманих результатів контрольного експерименту проводилась статистична обробка даних. Для порівняння контрольної (КГ) та експериментальної вибірок (ЕГ) за результатами контрольного експерименту застосовувалися непараметричні рангові критерії Манна-Уїтні. Для порівняння однієї і тієї ж вибірки до та після контрольного експерименту застосовувался критерій Уїлкінсона.

Після впровадження експериментальної корекційної програми більшість показників досліджуваних ЕГ значно змінилися. Значно знизилась кількість екстрапунітивних реакцій ($T=222$; $p<0,001$) і реакцій з фіксацією на перешкоді ($T=325$; $p<0,001$) за тестом Розенцвейга. Збільшилась кількість інтропунітивних реакцій ($T=37$; $p=0,006$) і реакцій з фіксацією на задоволенні потреби ($T=0$; $p<0,001$). Загальний рівень GCR також підвищився ($T=10,5$; $p=0,001$). Знизилась показники тривожності ($T=229$; $p<0,001$) та імпульсивності ($T=325$; $p<0,001$). Збільшилась кількість самостійних спроб вирішення критичної ситуації ($T=5$; $p<0,001$), знизилась кількість звернень за допомогою ($T=229$; $p<0,001$) підвищилась стійкість

виконання діяльності в ситуаціях невдачі ($T=253$; $p<0,001$).

Значущо підвищились повнота й усвідомленість знань дітей про шляхи виходу з критичної ситуації, зросли показники мотиваційно-вольового компоненту. Кількість інтропунітивних реакцій під час експерименту (за оцінкою експертів) зросла, також стало більше реакцій з фіксацією на самозахисті і задоволенні потреби. Отримані дані свідчать про підвищення конструктивності реакцій у ситуаціях фрустрації в досліджуваних ЕГ і, відповідно, про ефективність проведеної експериментальної корекційно-розвивальної роботи.

Досліджувані КГ за час формуального експерименту знаходилися під впливом природних чинників навчання й виховання, тому в групі також змінилися деякі показники. У КГ за даними тесту Розенцвейга дещо знизилась кількість реакцій екстрапунітивної спрямованості ($T=82,5$; $p=0,01$), підвищились реакції інтропунітивного типу ($T=0$; $p=0,002$), знизилась реакція з фіксацією на перешкоді ($T=65$; $p=0,005$) та підвищилась схильність до самозахисту ($T=4,5$; $p=0,036$). Загальний GCR зріс на 5% порівняно з початковим значенням ($T=0$; $p=0,034$). В експерименті з використанням кубиків Кооса знизилась кількість відмов від виконання завдання ($T=45$; $p=0,007$). Інші показники дослідження, такі як повнота, усвідомленість, цілеспрямованість поведінки, прийняття допомоги, реакції з фіксацією на задоволенні потреби, показують відсутність всякої динаміки в КГ.

Порівняння даних ЕГ і КГ за результатами проведеної корекційно-розвивальної роботи показало значущі розходження отриманих даних. Після експерименту в ЕГ виявлені менші значення екстрапунітивних реакцій ($U=431$; $p=0,021$), більші – інтропунітивних ($U=161,5$; $p=0,003$). Фіксація на перешкоді в ЕГ виявляється значно рідше, ніж у КГ ($U=497$; $p<0,001$), фіксація на задоволенні потреби більше виражена в досліджуваних ЕГ ($U=116$; $p<0,001$) (Рис. 3.1). В ЕГ знизилась показники тривожності ($U=415,5$; $p=0,043$) та імпульсивності ($U=430,5$; $p=0,022$), значно зросла кількість самостійних спроб при вирішенні критичної ситуації ($U=162,5$; $p=0,004$), зменшилась кількість звернень за допомогою ($U=418,5$; $p=0,037$).

Також в ЕГ порівняно з КГ після експерименту значно підвищилась повнота, усвідомленість, більш розвинутим виявився мотиваційно-вольовий компонент. У процесі експериментального дослідження типів і спрямованості реакцій у ситуаціях фрустрації в досліджуваних ЕГ виявлено достовірно меншу кількість реакцій екстрапунітивної спрямованості, підвищення кількості реакцій імпульсивної та інтропунітивної спрямованості, зростання кількості реакцій з фіксацією на задоволенні потреби.

Стандартні умови навчання та виховання в допоміжній школі меншою мірою, ніж проведенні корекційні заняття, сприяють розвитку в учнів окремих умінь і навичок. Результати проведеного дослідження свідчать про незначне розширення у дітей КГ уявлень і практичного досвіду про труднощі, з якими вони можуть зіштовхуватися під час перебування в школі; підвищення усвідомленості дій у процесі навчальної діяльності; розвиток самоаналізу, уміння підпорядковувати свою поведінку суспільним вимогам.

Відповідно до розроблених рівнів стан сформованості поведінки розумово відсталих дітей ЕГ і КГ у ситуаціях фрустрації виглядає так (рис.1):

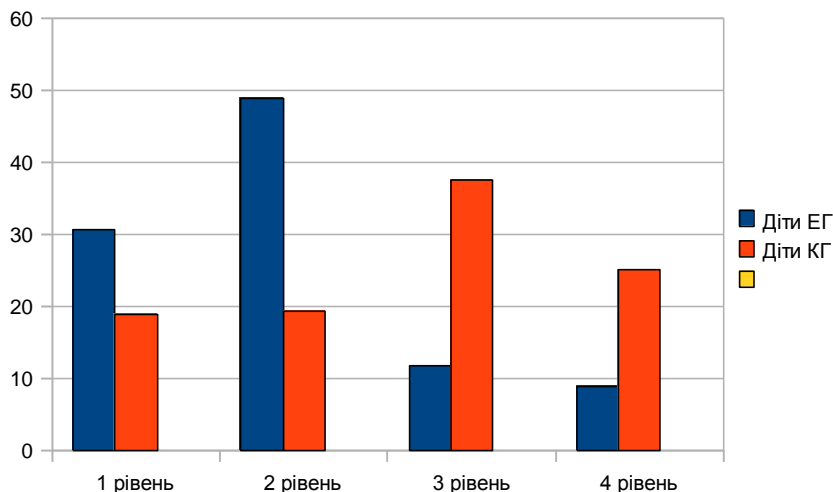

Рис. 1. Рівні сформованості поведінки РВ дітей у ситуаціях фрустрації за результатами впровадження корекційної програми

Як свідчать наведені на рис. 1 дані, за станом сформованості поведінки розумово відсталих дітей ЕГ і КГ у ситуаціях фрустрації було розділено таким чином ($\chi^2=12$; $p=0,02$): після проведення формуального експерименту більша частина дітей ЕГ перейшла до 1 (достатнього) рівня 30,7% і на цього ж рівня досягли 18,1% дітей КГ; на 2 (середньому) рівні перебуває 48,7% дітей ЕГ і 19,4% КГ; на 3 (низькому) рівні знаходяться 11,7% дітей ЕГ і 37,4% КГ; до 4 (дуже низького) рівня належать 8,8% дітей ЕГ і 25,1% КГ.

Узагальнюючи викладене вище, підкреслимо, що порівняння результатів констатувального й контрольного експериментів показало, що в процесі впровадження програми корекції поведінки розумово відсталих дітей молодшого шкільного віку в позакласній роботі в експериментальній групі вдалося значно підвищити рівень сформованості поведінки

досліджуваних у ситуаціях фрустрації.

Для проведення формувального експерименту була розроблена та застосована на практиці спеціальна програма корекції поведінки, яка включала комплексну роботу з розвитку й корекції когнітивно-змістовних, емоційно-регулятивних і поведінкових складників поведінки розумово відсталих дітей. Основну увагу в процесі впровадження програми приділено виробленню в дітей умінь і навичок практичного застосування набутих ними відомостей про конструктивні шляхи розв'язання складних ситуацій у діяльності. Результати проведеного контрольного експерименту доводять, що за умови цілеспрямованої, систематичної роботи поведінка розумово відсталих дітей з часом корегується, що позитивно впливає на розвиток їх особистості в цілому.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Мамайчук И.И. Психокоррекционные технологии для детей с проблемами в развитии / И.И. Мамайчук. – СПб.: Речь, 2004. – 400 с.
2. Синьов В.М. Психология розумово відсталої дитини: [підручник] / Синьов В.М., Матвєєва М.П., Хохліна О.П. – К.: Знання, 2008. - 359с.
3. Сидоренко Е.В. Методы математической обработки в психологии / Е.В.Сидоренко. – СПб.: Питер, 1996. – 349 с.

УДК 376.016-056.36:502

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ В РОЗУМОВО ВІДСТАЛИХ ПІДЛІТКІВ ЕКОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ ПРИ ВИВЧЕННІ ПРИРОДОЗНАВСТВА

Співак Я.О.

Донбаський державний педагогічний університет

У статті розкрито теоретико-методичні засади формування в розумово відсталих підлітків екологічної культури при вивченні природознавства. Визначено структуру корекційних технологій, спрямованих на корекцію певної сфери дитини з особливими потребами, що містять управлінський та інформаційний компоненти. Виокремлено коло принципів, які регламентують процес формування екологічної культури вихованців допоміжної школи.

В статье раскрыты теоретико-методические основы формирования у умственно отсталых подростков экологической культуры при изучении естествознания. Определена структура коррекционных технологий, направленных на коррекцию определённой сферы ребёнка с особенностями в развитии, содержащие управленческий и информационный компоненты. Выделен круг принципов, которые регламентируют процесс формирования экологической культуры воспитанников вспомогательной школы.

Some theoretic-methodical foundations of the formation of the ecological culture with the intellectually backward teenagers in the process of studying natural science are revealed in the article. The structure of the correction technologies aimed at the improvement of particular sphere of a child with peculiarities in the development is defined; it contains both the managerial and the information components. The range of principles which define the process of forming the ecological culture with the auxiliary school pupils is outlined too.

Ключові слова: екологічна культура, корекційної-виховна технологія, розумово відсталі діти, управлінський компонент, інформаційний компонент.

Ключевые слова: экологическая культура, коррекционно-воспитательная технология, умственно отсталые дети, управленческий компонент, информационный компонент.

Key words: ecological culture, correction-educational technique, intellectually backward children, managerial component, information component.

Пошук людством шляхів духовного відродження та гармонії у стосунках з природою значно актуалізує проблему формування екологічної культури особистості й суспільства. Це особливо важливо в наш час, коли вирішення екологічних питань не можливо без світоглядних позицій, переоцінки діяльності людей по відношенню до природи.

У науковій теорії світосприймання людини й природи як єдиної космічної цілісності (за В.Вернадським) особливо очевидна необхідність формування у підростаючого покоління екологічної культури, що сприяє успішному проведенню заходів з охорони навколишнього середовища та розвитку дбайливого ставлення людей до життя в усіх його проявах як найвищої цінності. Кожна людина з дитинства повинна усвідомити, що природа – це джерело не тільки її фізичного та матеріального, але й духовного життя, у якому особистість керується ціннісними орієнтирами, готовністю до корисної творчої діяльності в суспільстві.

Вплив природного середовища на становлення особистості та її духовну культуру досліджували М.Бердяєв, В.Біблер, В.Вернадський, А.Гусейнов, Д.Лихачов, О.Лосєв, М.Мамардашвілі, О. і М.Рєрихи, Г.Сковорода, В.Соловйов, А.Schweitzer та ін. Роль екологічної культури в процесі формування особистості, значення екологічної освіти кожної людини розкривається в роботах Н.Бібік, С.Бородавкіна, А. Букіна, О.Вербицького, О.Захлебного, І.Зверєва, В.Ільченко, О.Плахотнік, І.Суравгіної, В.Сухомлинського, Г.Ткачук, В.Червонецького та ін.